

Przeglądy i komentarze

KOMUNISCI WŁOSCY WOBEC INTEGRACJI ZACHODNIOEUROPEJSKIEJ (1957 - 1979)

Kwestia stosunku do gospodarczych i politycznych aspektów integracji zachodnioeuropejskiej stanowi dziś ważny element polityki partii komunistycznych Zachodu, posiadający istotne znaczenie dla kształtowania się ich linii ideologicznej. Stanowisko niektórych partii w tej sprawie może być traktowane jako jeden z elementów linii „eurokomunistycznej”, jednak tylko warunkowo, ponieważ stosunek partii określających się jako „eurokomunistyczne” do integracji pozostaje w niektórych przypadkach (np. WIPK, i KPWB) diametralnie odmienny. Stąd rzut oka na kształtowanie się stanowiska Włoskiej Partii Komunistycznej, inicjatorce nowego podejścia do problemów integracyjnych, konieczny jest dla zrozumienia podłoża głębokiej ewolucji tej partii i związanego z nią nurtu w międzynarodowym ruchu robotniczym.

Krytyczne stanowisko komunistów włoskich wobec projektów integracyjnych w okresie „zimnej wojny” motywowane było sprzeciwem wobec prób pogłębienia podziału Europy i przygotowania antykomunistycznej krucjaty. W roku 1950 WIPK skrytykowała plan Schumana, zarzucając brak w nim gwarancji demokratycznej kontroli początną władzy wykonawczej projektowanej Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali. Tę kontrolę zdaniem partii — powinny sprawować partie polityczne i związki zawodowe. W następnych latach WIPK pozostawała w konsekwentnej opozycji wobec początną EWWiS. Wychodząc z podobnych przesłanek, partia potępiła w przededniu podpisania traktatów rzymskich projektowaną Europejską Wspólnotę Gospodarczą. Rezolucja kierownictwa WIPK z 2 stycznia 1959 r. odrzuciła udział Włoch w EWG, EWWiS oraz Euratomie, zażądała wycofania się z nich proponując podjęcie przedsięwzięć na rzecz stabilizacji gospodarczej, zwłaszcza zaś reformy rolnej, rozwoju sektora państwowego, wydania walki monopolom, rozwoju współpracy gospodarczej z krajami socjalistycznymi. Rezolucja stwierdzała, że Włochom grozi upadek gospodarczy ze względu na brak surowców i konkurencję na rynku krajowym wyrobów przemysłowych pochodzących z innych krajów EWG. Państwo powinno — w myśl rezolucji — realizować program pomocy dla drobnych rolników oraz średnich i drobnych przedsiębiorstw. Komentując rezolucję Bruno Manzoćchi stwierdził, że utworzenie EWG pogłębiło masowe bezrobocie chronicznie powodując powstanie bezrobocia „technologicznego”, nasilenie likwidacji mniejszych przedsiębiorstw i lokautów, wywołało groźbę likwidacji milionów gospodarstw chłopskich.¹

W styczniu 1959 r. WIPK zorganizowała w Turynie konferencję poświęconą problemom walki o uchylenie traktatów rzymskich. W referacie Egigio Sulotto oraz w końcowym wystąpieniu Luigi Longo stwierdzono, że EWG służy interesom

¹ B. Manzoćchi, *Walka przeciw następstwom „wspólnego rynku” we Włoszech*, „Problemy Pokoju i Socjalizmu” nr 7/1959.

monopoli, przeszkadza zwiększeniu chłonności rynku wewnętrznego, konsekwencje przystąpienia do niej odczuwają już porty i wieś, zwłaszcza na południu kraju, rzemiosło i niektóre gałęzie przemysłu. Zaproponowano przedsięwzięcia na rzecz zwiększenia chłonności rynku wewnętrznego, porozumienia sfer gospodarczych, sił społecznych i politycznych pod hasłem walki z monopolami i odstąpienia od realizacji traktatów rzymskich. Stanowisko komunistów poparła centrala związkowa CGIL, która mimo negatywnego stosunku do EWG zażądała w październiku 1959 r. dopuszczenia jej przedstawicieli do Komitetu Gospodarczo-Społecznego Wspólnoty. Hasła antyintegracyjne pozwoliły komunistom skupić wokół siebie znaczną grupę antyintegracyjnie nastawionych działaczy niekomunistycznych i przyniosły im sukces w wyborach lokalnych na Sycylii i w Valle d'Aosta.

Negatywna ocena EWG potwierdzona została w czasie obrad brukselskiej konferencji przedstawicieli partii komunistycznych krajów Wspólnego Rynku (kwiecień 1959 r.). Obok demaskowania monopolistycznego charakteru Wspólnoty zwrócono szczególną uwagę na groźbę obniżenia stopy życiowej i pogorszenia warunków socjalnych i płacowych mas, kolonializm, przejawiający się w dążeniu do utrzymania pod kontrolą Wspólnoty krajów Afryki, zagrożenie egzystencji drobnych rolników, rzemiosła, średnich i drobnych przedsiębiorstw, nieunikniony upadek wielu regionów, zagrożenie praw demokratycznych i groźbę ograniczenia władzy parlamentów, militarystyczny charakter powstającej Europy trustów.² Rzymskie spotkanie przedstawicieli komunistów zachodnioeuropejskich (listopad 1959 r.) uchwaliło apel do ludzi pracy i demokratów Europy, w którym zwrócono uwagę na dezintegrującą funkcję kapitalistycznych organizacji integracyjnych, przypieczetowujących rozbicie Europy.

Wyraźne ożywienie gospodarcze, towarzyszące wstępnemu okresowi funkcjonowania EWG, niesprawdzenie się niektórych prognoz stały się bodźcem dla poszukiwania nowej taktyki postępowania wobec organizacji integracyjnych. Jej zwiastunem był referat Palmiro Togliattiego wygłoszony na IX Zjeździe WPK (1960 r.), w którym po raz pierwszy miejsce żądania likwidacji instytucji integracyjnych zajęło hasło ich przekształcenia, propozycja utworzenia paneuropejskiej, otwartej organizacji proponującej współpracę gospodarczą. Togliatti rzucił hasło rewizji traktatów rzymskich, podkreślił, że integracja kapitalistyczna jest zjawiskiem gospodarczym o obiektywnym charakterze, równocześnie jednak zjawiskiem politycznym utrwalającym podział Europy. Rewizja traktatów rzymskich miała zagwarantować obronę interesów gospodarczych Włoch i umożliwić „reformę struktur monopolistycznych”.³

Odmienne w stosunku do stanowiska pozostałych partii komunistycznych podejście WPK do integracji uwidoczniło się stopniowo coraz bardziej. Autorzy niekomunistyczni próbują je tłumaczyć bądź koniecznością (w obliczu przejścia socjalistów włoskich do obozu zwolenników integracji) utrzymania jedności we wspólnie kontrolowanej CGIL⁴, bądź też wpływem gaullistowskiej koncepcji uczynienia Europy „trzecią siłą”, mogącą przełamać jej podział na bloki.⁵ Niemal

² Wspólne oświadczenie partii komunistycznych sześciu krajów Europy Zachodniej. „Problemy Pokoju i Socjalizmu” nr 5/1959.

³ IX Zjazd Włoskiej Partii Komunistycznej. 30 stycznia — 4 lutego 1960 r. Warszawa 1960, ss. 36 i 51.

⁴ G. Zellentin, *Die Kommunisten und die Etnigung Europas*. Frankfurt am Main — Bonn 1964, s. 108.

⁵ G. Mammarella, *Il Partito comunista italiano 1945/1975 dalla Liberazione al compromesso storico*. Firenze 1976, s. 222.

wpływ miał też dalszy dynamiczny rozwój gospodarki włoskiej, która w zakresie tempa rozwoju produkcji przemysłowej wyprzedziła w tym czasie znacznie wszy-
stkie inne kraje kapitalistyczne poza Japonią.

Przełomowe znaczenie dla ewolucji stanowiska WIPK miał referat Giorgio Amendoli „Walka klasowa a rozwój ekonomiczny Włoch”, wygłoszony w marcu 1962 r. na konferencji zorganizowanej w rzymskim Instytucie im. Gramsciego. Amendola poddał w nim ostrej krytyce dotychczasowe stanowisko WIPK wobec integracji jako błędne i powierzchowne w zakresie oceny efektów gospodarczych, choć słuszne w zakresie oceny politycznej. Jego zdaniem należało wydać walkę monopolom w samej Wspólnocie, doprowadzić do utworzenia szerokiego frontu klasy robotniczej i sił postępowych, który umożliwiłby dokonanie demokratycznych przemian w całej Europie Zachodniej. Udział w EWG stanowił — zdaniem Amendoli — gwarancję wyjścia Włoch z zacofania gospodarczego i dokonania modernizacji ich gospodarki. Równocześnie Amendola zażądał dopuszczenia komunistów do udziału w pracach EWG, zwrócił też uwagę na polityczne niebezpieczeństwa wynikające z dążeń do nadania Wspólnocie ponadnarodowych kompetencji. Rzucone przez niego hasło stworzenia „demokratycznej alternatywy ekspansji monopolistycznej” pozostaje do dnia dzisiejszego jednym z podstawowych elementów programu WIPK. Amendola dodał jednak, że niezależnie od obiektywnie postępowych możliwości gospodarczych stworzonych przez powstanie Wspólnoty, odgrywa ona rolę politycznie reakcyjną, powodując regres polityczny.⁶ Wystąpienie Amendoli miało konsekwencje również dla dotychczasowej polityki sojuszy prowadzonej przez partię. Amendola wezwał — w interesie modernizacji gospodarki — do zaprzestania obrony „zacofanych pozycji mniejszych grup włoskiej burżuazji”, co oznaczało w praktyce również milczenie w wyzuczenie się obrony interesów drobnego chłopstwa włoskiego, skazanego na zaniknięcie przez sam fakt utworzenia Wspólnego Rynku. Echem tego było usunięcie w latach 70-tych z programu partii pojęcia „sojusz robotniczo-chłopski”, w konsekwencji zaś pozbawienie WIPK milionów wyborców wiejskich, oddających w efekcie swe głosy na chadecję. Amendola do końca życia wywierał dominujący wpływ na politykę partii wobec EWG, stając się w przyszłości wybitnym działaczem Wspólnoty. Stanowisko wyrażone przez Amendolę w omówionym referacie poparte zostało przez CGIL, a w kwietniu także przez plenum KC WIPK.

Kwestia stosunku do EWG była przedmiotem moskiewskiej wymiany poglądów marksistów z 23 krajów (sierpień — wrzesień 1962 r.), w trakcie której — pod wpływem argumentów przedstawionych przez przedstawicieli WIPK — za-
uważano pozytywne, uboczne efekty działalności EWG (poprawa stopy życiowej i wzrost płac), uznano też powszechnie obiektywny charakter procesów integracyjnych. Przedstawiciele WIPK (Eugenio Peggio i Elio Sereni) zwracali uwagę na zagrożenie dla suwerenności narodowej wynikające z działalności EWG oraz na konieczność tworzenia „niezwykle szerokich” sojuszy antymonopolistycznych. Partie komunistyczne powinny być — ich zdaniem — reprezentowane w Parlamencie Europejskim, zaś parlamenty narodowe muszą być informowane o działalności organów EWG i móc ją omawiać.⁷ Stanowisko WIPK i popierających ją komunistów belgijskich nie zostało na konferencji zaaprobowane, a tzw. 32 tezy moskiewskie, stanowiące jej dorobek, stanęły ponownie na gruncie negacji integra-

⁶ G. Amendola, *Walka klasowa a rozwój ekonomiczny Włoch*. Warszawa 1963, ss. 91 - 98.

⁷ *Obmien mnenijami. Problemy sovremennogo kapitalizma*. „Mirowaja Ekonomika i Miedzunarodnyje Otnoszenija” nr 12/1962.

cji, stanowiąc podstawę teoretyczną antyintegracyjnego stanowiska większości zachodnioeuropejskich partii komunistycznych.

W tym czasie komuniści włoscy rozpoczęli kampanię mającą na celu skłonięcie innych partii komunistycznych krajów EWG do akceptacji ich stanowiska. Najwcześniej dokonali tego komuniści belgijscy. We wspólnym oświadczeniu obydwu partii (maj 1962 r.) stwierdzono, że dla zapobieżenia ograniczeniu swobód demokratycznych przez rządzące grupy kapitalistyczne konieczne jest bardziej stanowcze wystąpienie klasy robotniczej w obronie swych praw, na rzecz nowych rewindykacji, demokratyzacji życia politycznego i gospodarczego, przeprowadzenia reform strukturalnych — zwłaszcza zaś nacjonalizacji celem ograniczenia i likwidacji monopoli. Zadania te mogą zostać zrealizowane tylko w warunkach jedności działania (w skali każdego kraju i w skali sześciu krajów) ludzi pracy i organizacji komunistycznych, socjalistycznych i chrześcijańskich na bazie wspólnego programu, którego podstawowym elementem jest walka z wszechwładzą monopoli.⁸ Wyrazem ewolucji stanowiska WIPK była także zmiana stosunku CGIL do Wspólnego Rynku. Przedstawiciele tej centrali przeciwstawili się w trakcie obrad V Kongresu SFZZ (Moskwa 1961 r.) potępieniu EWG w rezolucji Kongresu, zaś na konferencji konsultacyjnej SFZZ (Markkleeberg, grudzień 1962 r.) zażądali utworzenia Sekretariatu Europejskiego SFZZ jako organu mogącego w przyszłości włączyć się do prac w organach doradczych EWG. Delegacja włoska odrzuciła też na tym ostatnim spotkaniu jako „schematyczną” ocenę EWG, zawartą w referacie przewodniczącego SFZZ.⁹ Po kilku miesiącach CGIL otworzyła własne biuro łącznikowe w Brukseli. Sekretarz generalny CGIL Agostino Novella określił jako cel tych kroków centrali chęć pomocy w „realizacji wewnątrz Wspólnego Rynku zasad demokratycznych” i porozumienia z europejskimi organizacjami związkowymi wszelkich kierunków politycznych na rzecz wypracowania wspólnych rozwiązań dla ruchu związkowego w Europie.¹⁰

Nowe stanowisko WIPK znalazło swój wyraz w ostatnich pracach Palmiro Togliattiego. W książce *Życie i walka Włoskiej Partii Komunistycznej* zwrócił on uwagę na brak elementu demokratycznego w europejskim procesie integracyjnym powodujący, że decyzje pozostają domeną wielkiego kapitału. Możliwość demokratyzacji widział Togliatti jako efekt międzynarodowej antymonopolistycznej walki związków zawodowych. Równocześnie sceptycznie wypowiedział się on w sprawie demokratyzacji poprzez przeprowadzenie wyborów do Parlamentu Europejskiego: „Nie dowierzam tym, którzy pieją o demokratycznych wyborach do Parlamentu Europejskiego, ponieważ dobrze wiem, że te wybory będą odgórnie sfabrykowane i nie wyłonią żadnego przedstawicielstwa demokratycznego.”¹¹ W swych ostatnich notatkach (tzw. testament Togliattiego), sporządzonych w sierpniu 1964 r., stwierdził on, że klasa robotnicza powinna aktywnie włączyć się do procesu programowania i planowania gospodarczego w skali EWG, aby przeformować tą drogą strukturalne reformy gospodarcze. Togliatti uznał tę drogę jako nowy środek walki o socjalizm umożliwiający komunistom znaczne poszerzenie swych wpływów w społeczeństwie.¹²

⁸ „Wspólny Rynek” — narzędzie monopoli. „Problemy Pokoju i Socjalizmu” nr 7/1962.

⁹ D. Limiti, *Aperto dibattito a Lipsia su sindacati nel MEC*. „Rinascita” nr 34, 29 dicembre 1962.

¹⁰ „L'Unità” 6 aprile 1966.

¹¹ P. Togliatti, *Życie i borba Italjanskoj Kommunističeskoj Partii*. Moskwa 1963, s. 77.

¹² Ostatnie notatki, opublikowane w „Rinascita”, 5 września 1964 r., [w:] P. Togliatti, *Problemy międzynarodowego ruchu robotniczego*. Warszawa 1964, ss. 510 - 512.

Tezy KC WłPK na X Zjazd partii (grudzień 1962 r.) zawierały ocenę charakteru i efektów integracji traktowanej jako proces nieodwracalny i konieczny, przebiegający pod dyktando monopolu, przeszkadzający reformie struktur gospodarczych i postępowi w kierunku socjalizmu, powiązany ściśle z neokolonializmem. Proces ten, jak wskazują tezy, stał się bodźcem dla przyspieszenia rozwoju gospodarczego niektórych krajów, w tym Włoch i RFN. Integracja wywołuje równocześnie powstanie nowych sprzeczności, zwłaszcza pogłębienie dysproporcji pomiędzy rozwojem przemysłu i rolnictwa. Tezy proponowały rozwijanie walki przeciwko monopolistycznej integracji na arenie krajowej i międzynarodowej w ramach akcji związkowych i działalności partii robotniczych „sprzymierzonych z siłami postępowymi i antymonopolistycznymi. W obliczu niebezpieczeństwa, jakie stwarza integracja dla pokoju i demokracji konieczne jest uzgodnienie stanowisk i koordynacja działania partii komunistycznych celem wydania efektywnej walki wielkiemu kapitałowi, kontrolującemu organa Wspólnego Rynku. Tezy podkreśliły konieczność znalezienia konstruktywnej odpowiedzi na problemy, jakie niesie z sobą umiędzynarodowienie stosunków gospodarczych. W tym celu zaproponowano rozwijanie jednościowej akcji na rzecz zorganizowania w Europie pod auspicjami ONZ współpracy gospodarczej pomiędzy państwami o odmiennej strukturze gospodarczej. Również w ramach istniejących organizacji w rodzaju EWG należy prowadzić walkę przeciwko „skrajnym pozycjom” i działalność na rzecz przewyciężenia podziału na bloki.¹³ W referacie wygłoszonym na X Zjeździe Palmiro Togliatti podkreślił, że nietrafna prognoza gospodarczych możliwości i efektów działania EWG nie przeczy słuszności analizy jej monopolistycznego charakteru i ocenie jej roli politycznej jako czynnika pogłębiającego rozbitcie Europy i stanowiącego przebudówkę NATO.¹⁴

Efektem przedstawionej przez WłPK propozycji skoordynowania działań partii komunistycznych Europy Zachodniej wobec EWG była konferencja brukselska (marzec 1963 r.) 7 partii. Przedstawiciele WłPK, poparci przez większość pozostałych partii, przeforsowali na niej deklarację wzywającą do demokratyzacji organów EWG poprzez zapewnienie udziału w ich pracach przedstawicieli partii robotniczych i central związkowych, do rozszerzenia współpracy gospodarczej na wszystkie kraje kontynentu. Deklaracja stwierdziła konieczność rozwijania szerokich akcji klasy robotniczej, współpracy z socjalistami i innymi siłami postępowymi. Deklaracja potępiła autokratyczny charakter organów EWG i prymat ciał wykonawczych w stosunku do przedstawicielskich. Wspólne akcje klasy robotniczej miały koncentrować się na rewindykacjach socjalnych, walce o nacjonalizację monopolu, o pokojowe współistnienie i rozbrojenie, o uzyskanie przez parlamenty krajów EWG prawa inicjatywy i kontroli w stosunku do organów EWG¹⁵. W październiku 1965 r. WłPK i Włoska Partia Socjalistyczna Jedności Proletariackiej zażądały w Zgromadzeniu Narodowym wydelegowania ich reprezentantów do Parlamentu Europejskiego. Wniosek ten został odrzucony wskutek sprzeciwu chadecji i socjaldemokratów.

¹³ Tezy KC na X Zjazd, [w:] X Zjazd Włoskiej Partii Komunistycznej, grudzień 1962 r. Warszawa 1963, ss. 12 - 15, 26, 32 - 33.

¹⁴ Sprawozdanie sekretarza generalnego WłPK Palmiro Togliattiego: „Jedność mas pracujących na drodze do socjalizmu w warunkach demokracji i pokoju”, [w:] X Zjazd Włoskiej Partii Komunistycznej, op. cit., ss. 158 - 159.

¹⁵ Referat sprawozdawczy KC FPK wygłoszony przez Waldecka Rocheta [w:] XVIII Zjazd Francuskiej Partii Komunistycznej (14 - 17 maja 1964 r.) Warszawa 1964, s. 18 i nast. oraz: U. Scalia, Aktualne problemy ruchu związkowego w krajach „wspólnego rynku”. „Problemy Pokoju i Socjalizmu” nr 9/1963.

Problemy integracji znalazły swe odbicie także w pracach teoretyków WIPK. Eugenio Peggio poddał krytyce jako „abstrakcyjne, bezpłodne a nawet politycznie jałowe stanowisko zwykłego potępienia i negowania europejskiej integracji ekonomicznej”. Przewidywał on stopniowe przejście do integracji międzykontynentalnej krajów EWG i USA, podkreślił konieczność walki przeciwko rozszerzeniu uprawnień Komisji EWG i przeciw polityce rolnej Wspólnoty, zapewnienia reprezentacji komunistów w Parlamencie Europejskim, zwalczania postulowanego przez Komisję programowania ponadnarodowego, stanowiącego narzędzie hegemonii krajów silniejszych i monopoli.¹⁶ Gino i Luigi Longo poświęcili EWG wiele miejsca w swej pracy *Włoski „cud gospodarczy” w świetle analizy marksistowskiej*. Podkreślili oni, że utworzenie EWG przyspieszyło specjalizację, rozwinęło społecznie podział pracy, powiększyło rozmiary rynku. Wspólnota stanowi konieczny warunek dla odegrania w przyszłości przez Europę samodzielnej roli politycznej i gospodarczej, jej powstanie stanowi wyraz konieczności rozwiązania problemów zrodzonych przez postęp techniczny, stało się bodźcem dla rozwoju produkcji, koncentracji i centralizacji kapitału, co z kolei nadało integracji obiektywny charakter. Mimo to nasilają się sprzeczności pomiędzy grupami monopolistycznymi, działa prawo nierównomiernego rozwoju kapitalizmu. Gdy pogorszy się koniunktura gospodarcza, wówczas zdominowana przez monopole Wspólnota okaże się niezdolna do rozwiązania problemów stojących przed nią. Wspólnota nie zapewni harmonijnego rozwoju gospodarczego, ponieważ kapitalizm państwowo-monopolistyczny nie jest zdolny do wyeliminowania cyklicznego charakteru i sprzeczności gospodarki kapitalistycznej. Autorzy zwrócili uwagę na wzrastającą dominację RFN we Wspólnocie. Z taką Wspólnotą, z integracją pod kierownictwem monopoli nie można się pogodzić. Trzeba jej przeciwstawić demokratyczną alternatywę w postaci powszechnej, wolnej od dyskryminacji wymiany handlowej, współpracy regionalnej bez szkody dla innych krajów, pozostawienia krajom członkowskim swobody regulowania sektora państwowego. Dla realizacji tych celów pod hasłami wyrównania na najwyższym poziomie świadczeń socjalnych i warunków pracy, płac i warunków życia, obrony interesów gospodarczych i suwerenności wszystkich krajów należy skupić siły postępowe.¹⁷ Przemawiając na XI Zjeździe WIPK (styczeń 1966 r.) Luigi Longo powtórzył dotychczasową ocenę Wspólnoty, zwrócił uwagę na konieczność udziału komunistów w pracach Parlamentu Europejskiego, aby móc na jego forum rozwijać „jednościową akcję w sprawach europejskich”. Ostrzegł też przed pogłębianiem się — w wyniku polityki EWG — przepaści pomiędzy północą a południem Włoch. Włochy powinny stać się pełnoprawnym członkiem Wspólnoty a nie tylko dostawcą siły roboczej dla RFN.¹⁸

Jednocześnie przywódcy WIPK kontynuowali wysiłki zmierzające do pozyskania innych partii komunistycznych Europy Zachodniej dla nowej polityki wobec Wspólnoty. W trakcie rozmów Longo — Waldeck Rochet (maj 1961 r.) przywódca FPK uznał konieczność nawiązania wspólnoty ze zwolennikami integracji, celem wydania walki monopolom na forum Wspólnoty. Rozmowy delegacji WIPK i FPK (San Remo, maj 1966 r.) przypieczętowały akceptację przez stronę francuską linii WIPK. Oświadczenie wydane w San Remo żądało dopuszczenia przedstawicieli par-

¹⁶ E. Peggio, *Internacjonalizacja życia gospodarczego a klasa robotnicza*. „Problemy Pokoju i Socjalizmu” nr 11/1965.

¹⁷ G. i L. Longo, *Włoski „cud gospodarczy” w świetle analizy marksistowskiej*. Warszawa 1964, ss. 75, 87, 117 - 119, 121, 124, 126 - 128.

¹⁸ XI Zjazd Włoskiej Partii Komunistycznej (25 - 31 stycznia 1966 r.). Warszawa 1966, ss. 52 - 54.

lamentów narodowych do prac Komisji i Komitetu Gospodarczo-Społecznego, w którym powinni zasiadać także reprezentanci central związkowych. Tą drogą możliwe byłoby — zdaniem autorów oświadczenia — odebranie instytucjom EWG ich technokratycznego charakteru.¹⁹

W następnych latach WIPK kontynuowała swą politykę wobec EWG. Problematyka Wspólnoty nie zajmowała wówczas wiele miejsca w dokumentach partii i na łamach jej prasy. Efektem długoletnich starań (wiązanym przez niektórych z odrębnym stanowiskiem WIPK w kwestii wydarzeń czechosłowackich) było pojawienie się w 1969 r. deputowanych WIPK w Parlamencie Europejskim oraz w Zgromadzeniu Doradczym Rady Europy. Fakt ten, z początku mało doceniany, stał się krokiem milowym na drodze do zajęcia przez partię w następnych latach miejsca w zachodnioeuropejskim *establishment*. W tym samym roku partia zaakceptowała stanowisko Amendoli w sprawie konieczności rozszerzenia uprawnień Parlamentu Europejskiego i przeprowadzenia powszechnych wyborów do tego ciała. Amendola twierdził, że zapewni to kontrolę nad działalnością organów wykonawczych Wspólnoty Europejskiej i nie będzie pozostawało w sprzeczności z obroną prerogatyw parlamentu narodowego.²⁰

Stosunek partii do Parlamentu Europejskiego miał odtąd ściśle wiązać się z podejściem do problemu suwerenności narodowej. Wyrazem rezygnacji z tradycyjnego stanowiska w tej sprawie było wystąpienie Nilde Iotti na konferencji „Komuniści włoscy a Europa” zorganizowanej przez Centrum Studiów nad Polityką Ekonomiczną oraz grupę parlamentarną WIPK (Rzym, listopad 1971 r.). Zdaniem Iotti rozwój gospodarczy świata wymaga przełamania barier takich jak granice państwowe. Opierając się na wierze w przyszły świat, w którym „proletariacki internacjonalizm byłby zdolny zjednoczyć wszystkie narody” komuniści nie przydają suwerenności narodowej charakteru absolutnego i nieprzechodnego — stąd też powinni oni zgodzić się z ograniczeniami suwerenności koniecznymi dla zapewnienia pokoju i sprawiedliwości w stosunkach pomiędzy narodami. Konieczne jest umożliwienie kontrolowania Wspólnoty przez masy ludowe za pośrednictwem organizacji związkowych oraz Parlamentu Europejskiego, który winien stanowić „zwierciadło Europy”, umożliwić stworzenie nowego stosunku, większego zaufania pomiędzy instytucjami Wspólnoty i masami ludowymi Europy”.²¹ Kontrola ta konieczna jest dla zrealizowania najważniejszych aktualnych celów Wspólnoty (ostateczne ujednoczenie taryf celnych, polityki rolnej, zapewnienie swobodnego przepływu siły roboczej oraz interwencji EWG w procesy obiegu kapitału, konkurencję i procesy koncentracji, zapewnienie samofinansowania EWG). Iotti zaproponowała utrzymanie zasady jednomyślności w Radzie EWG oraz wybór komisarzy Komisji EWG przez parlamenty narodowe kwalifikowaną większością głosów za aprobatą Parlamentu Europejskiego. Wspólnota powinna wnieść wkład w dzieło bezpieczeństwa europejskiego, uniezależnić się pod względem finansowym i monetarnym od USA, rozwijać stosunki z innymi regionami świata. Nawet taka reforma nie zmieni jeszcze kapitalistycznego charakteru integracji, „ponieważ w krajach EWG masy ludowe nie są jeszcze zdolne do utworzenia systemu

¹⁹ Za: J. Duclos, *Spotkanie w San Remo. „Problemy Pokoju i Socjalizmu”* nr 7/1966.

²⁰ Za: G. Amendola, *I comunisti e l'Europa. La politica dei comunisti italiani verso la Comunità europea. Il dibattito politico nel Parlamento di Strasburgo*. Roma 1971, ss. 73 - 74.

²¹ N. Iotti, *Le sovranità nazionali e le istituzioni comunitarie. Relazione al convegno „I comunisti italiani e l'Europa” indetto dal Centro studi di politica economica (cespe) e dai gruppi parlamentari del Pci—Roma 23 - 25 novembre 1971*. (Roma 1971), ss. 3, 5, 9, 10.

gospodarczo-społeczny, opierającego się na sprawiedliwości społecznej i do stania się siłą kierowniczą".²² Jednocześnie komuniści włoscy nie rezygnowali z krytyki pod adresem władz EWG i ich polityki. Giorgio Amendola w przemówieniu wygłoszonym na XIII Zjeździe WłPK (marzec 1972 r.) wyraził sprzeciw wobec przyjęcia Wielkiej Brytanii, Danii, Norwegii i Irlandii do Wspólnoty stwierdzając, że pogłębi to jej sprzeczności wewnętrzne. Wspólnota stanowi zamknięty blok zdominowany przez kapitał monopolistyczny, poddany „dyktatorstwu złożonemu z Francji, Anglii i Niemiec Federalnych”. Przynosi ona niekorzystne dla Włoch konsekwencje w zakresie polityki monetarnej, polityki rolnej (Włochy cierpią wskutek niekorzystnego systemu cen), polityki regionalnej, na polu nauki. Trzy najsilniejsze państwa dominujące we Wspólnocie mogą skutecznie zmusić organy Wspólnoty do blokowania polityki demokratycznego programowania i reform strukturalnych we Włoszech. Jednakże konieczne jest pozostanie Włoch we Wspólnocie, możliwe jej demokratyczne przekształcenie, rozszerzenie demokratycznej kontroli nad jej instytucjami poprzez udział w ich pracach sił ludowych, związków zawodowych, organizacji młodzieżowych, sił politycznych lewicy. Aby móc pokierować tymi demokratycznymi przeobrażeniami, „siły lewicy europejskiej nie mogą kontynuować walki w izolowanej, ograniczonej do wąskich granic terytorialnych postaci”, istnieje potrzeba wydania walki wspólnemu wrogowi — towarzystwom wielonarodowym, wielkim monopolom, supremacji dolara w systemie monetarnym, kierowaniu przez państwa najsilniejsze. Prowadzona przeciwko tym zjawiskom w skali europejskiej walka powinna zjednoczyć komunistów, socjalistów i chrześcijan. Konieczne jest zlikwidowanie reżimów faszystowskich w Europie południowej — dopiero wówczas będzie można przekształcić Wspólnotę w instytucję otwartą, służącą rozwiązaniu w ramach paneuropejskiej współpracy problemów pokoju i bezpieczeństwa, zapewnić samodzielność i równość wszystkich państw kontynentu, stawić czoła problemom energetycznym, ekologicznym, komunikacyjnym itp.²³ Propozycje Amendoli zostały uwzględnione w przyjętym przez Zjazd „Programie komunistów dla rządu zwrotu demokratycznego”.

Aktywizację działania WłPK na rzecz demokratyzacji Wspólnoty Europejskiej na początku lat 70-tych wiązać należy z nowymi perspektywami, otwierającymi się przed Europą w wyniku rozwoju procesów odprężeniowych. Wizja zjednoczonej Europy legła zarówno u podstaw polityki wobec Wspólnoty, jak i podstawowych założeń „eurokomunistycznej” linii reprezentowanej przez partię w międzynarodowym ruchu robotniczym. Enrico Berlinguer zwrócił uwagę na związek pomiędzy walką WłPK a dziełem odprężenia i likwidacji bloków w swym referacie wygłoszonym na plenum KC i CKKP WłPK (7 lutego 1973 r.). Wypowiedział się on przeciwko koncepcji uczynienia z Europy „trzeciej siły”, ponieważ oznaczałoby to praktycznie w warunkach utrzymywania się hegemonii monopoli i zachowania NATO „Europę, która byłaby nadal poddana hegemonii amerykańskiej i wykazywała funkcję antyradziecką”. Berlinguer powtórzył tezę o konieczności demokratycznego przekształcenia Wspólnoty i jej krajów, złamania hegemonii wielkich monopoli, wykorzenienia faszystów, dopomożenia regionom zacofanym w przyspieszeniu tempa rozwoju, walki o Europę zachodnią demokratyczną, niezależną, pokojową, „nie nastawioną ani antyradziecko, ani antyamerykańsko”.²⁴ Podobną

²² *Ibidem*, s. 10.

²³ XIII Congresso del partito comunista italiano. Atti e risoluzioni. Roma 1972, ss. 99 - 101.

²⁴ E. Berlinguer, *Für eine demokratische Wende. Ausgewählte Reden und Schriften 1969 - 1974*. Berlin 1975, ss. 270, 271.

opinię wyraził Berlinguer w czasie wspólnego wiecu WłPK i FPK w Bolonii (11 maja 1973 r.) podkreślając, że zdemokratyzowana, wolna od „Pompidou’ów, Heathów, Straussów i Andreottich” Europa może odegrać światową rolę.²⁵

W tym czasie WłPK dokonała korekty swego stanowiska odnośnie do polityki rolnej Wspólnoty. Na II Narodowej Konferencji Agrarnej WłPK (marzec 1973 r.) oceniono politykę rolną EWG, stwierdzając brak postępu rolnictwa włoskiego i rolnictwa w skali całej Wspólnoty. Politykę EWG określono jako kosztowną dla konsumenta i antychłopską, powodującą zawyżenie cen rynkowych w stosunku do światowych, powstanie niedoboru niektórych produktów przy nadmiarze innych, wzmagającą dysproporcje regionalne i powodującą odpływ młodzieży ze wsi oraz wywołującą wzrost nacisku monopoli na rolnictwo. Zdaniem uczestników konferencji, EWG powoduje zamęt na światowym rynku rolnym. Zaproponowano rozdział dotacji EWG, popieranie zespołowych form gospodarowania, wyrównanie dochodów chłopów w stosunku do poziomu osiągniętego przez ogół mas pracujących, stosowanie interwencyjnej polityki cenowej w obronie dochodów chłopstwa, zwalczanie importu rolnego z krajów stosujących *dumping*, zwłaszcza z USA, walkę z monopolami agrarnymi, dokonanie w samych Włoszech reformy rolnej. Polityka rolna EWG musi być dostosowana do specyfiki regionalnej, musi umożliwić rodzinom chłopskim dokonanie świadomego wyboru. Należy sprzeciwić się dalszym podwyżkom cen żywności, narzuconym przez Komisję, zagwarantować interesy rolnictwa włoskiego w rokowaniach prowadzonych przez EWG z USA i krajami śródziemnomorskimi.²⁶

Na początku lat 70-tych WłPK nawiązała kontakty z włoską i zagraniczną lewicą niekomunistyczną, stanowiące próbę uzgodnienia stanowisk w sprawie Wspólnoty. W listopadzie 1971 r. partia zorganizowała w Rzymie poświęconą tym problemom konferencję, w której wzięli udział także przedstawiciele lewicowych grup politycznych i intelektualistów z krajów Europy Zachodniej. Od 1973 r. intensyfikacji uległy kontakty WłPK z SPD, Francuską Partią Socjalistyczną i *Labour Party*, związane w dużej mierze z kwestią polityki wobec EWG.

W pierwszych latach swej działalności w Parlamencie Europejskim komuniści włoscy zajęli się problemami polityki rolnej, energetycznej i społecznej Wspólnoty. W 1972 r. zasiadali oni już we wszystkich komisjach tego parlamentu. W tym czasie szczególną uwagę poświęcili problemom polityki regionalnej i stosunkom EWG z krajami rozwijającymi się.²⁷ W październiku 1973 r., po wejściu do Parlamentu Europejskiego przedstawiciele FPK, ukonstytuowała się w nim grupa komunistów i zbliżonych. Na jej czele stanął Giorgio Amendola. Grupa przeforsowała w Parlamencie poprawki do programu akcji socjalnej, składała wnioski dotyczące reformy polityki regionalnej i realizacji polityki technologicznej zgodnej z interesem społecznym. Na wniosek grupy Parlament jednogłośnie zażądał uwolnienia Luisa Corvalána. Przedstawiciele grupy żądali wycofania wojsk izraelskich z terytoriów arabskich, oponowali przeciw planom przyjęcia frankistowskiej Hiszpanii do EWG, potępiali *apartheid*, proponowali zwołanie trójstronnej konferencji so-

²⁵ E. Berlinguer, G. Marchais, *Democrazia e sicurezza in Europa. La politica del PCF e del PCI verso la Comunità europea e l'unità delle masse lavoratrici*. Discorso introduttivo di V. Galetti. Prefazione di S. Segre, Roma 1973, ss. 56 - 58.

²⁶ *Le PCI et la politique agricole communautaire*. (Document approuvé à la III Conférence agricole nationale du PCI - 23 - 25 mars 1973. „Les Communistes Italiens” nr 2 - 3/1973.

²⁷ L. Iotti, *I comunisti nel Parlamento europeo: riflessioni su un'esperienza e prospettive*. [w:] *Quale Europa? I comunisti italiani e le elezioni europee*. (Roma) b.r.w., s. 15.

cialnej, podjęcie regulacji w zakresie polityki energetycznej.²⁸ W tym okresie przedstawiciele WIPK brali udział w licznych spotkaniach poświęconych problemom związanym z integracją zachodnioeuropejską, takich jak: spotkanie londyńskie przedstawicieli 15 partii komunistycznych w sprawie walki klasy robotniczej z rozwojem towarzystw wielonarodowych (styczeń 1971 r.), narada turyńska przedstawicieli organizacji partyjnych WIPK, FPK i KPH działających w zakładach przemysłu samochodowego (marzec 1972 r.), konferencja teoretyczna przedstawicieli 35 partii w Pradze, poświęcona problemom imperializmu lat 70-tych. Uczestniczący w tej konferencji przedstawiciel WIPK G. di Stefano potwierdził stanowisko partii wobec EWG, wiążąc jej opozycję wobec Wspólnoty z dążeniem do jej głębokiej demokratyzacji, do nawiązania przez nią nowych stosunków z krajami socjalistycznymi.²⁹ Wspólny komunikat WIPK i FPK (Paryż, 17 listopada 1971 r.) żądał rewizji traktatu rzymskiego pod kątem demokratyzacji instytucji EWG, zwłaszcza zaś Parlamentu Europejskiego, i odebrania Wspólnocie jej technokratycznego charakteru, odrzucił model Europy ponadnarodowej jako sprzeczny z suwerennością narodową i utrudniający realizację demokratycznych i socjalistycznych przeobrażeń. Rozwijano wspólne akcje związkowe. CGT i CGIL wzięły udział w organizacji powszechnego strajku 60 tys. pracowników koncernu *Dunlop-Pirelli* (czerwiec 1972 r.) i strajku przedsiębiorstw firmy *Michelin* (wrzesień 1972 r.).

Komuniści włoscy i francuscy stali się inicjatorami przygotowań do kolejnej konferencji komunistów zachodnioeuropejskich poświęconej problemom stosunku do integracji. Sprawa ta była przedmiotem rozmów Berlinguer — Marchais (8-9 maja 1973 r.). Równocześnie kwestie EWG omówione zostały w trakcie rozmowy Berlinguera z Mitterrandem (22 maja 1973 r.). Wspólne oświadczenie WIPK—FPK (maja 1973 r.) wzywało do demokratyzacji Wspólnoty, do ustanowienia przez nią równoprawnych stosunków z ZSRR i USA, krytykowało negatywne zjawiska towarzyszące integracji (monopolistyczna orientacja gospodarki, kryzys monetarny, inflacja, rozwój towarzystw wielonarodowych). Oświadczenie stwierdziło konieczność umocnienia współpracy pomiędzy partiami komunistycznymi Europy Zachodniej, rozwijania współpracy pomiędzy wszystkimi siłami robotniczymi i demokratycznymi „zainteresowanymi w decydującym zwrocie w tej części świata”.³⁰ WIPK uczestniczyła w spotkaniach przygotowujących konferencję. Jedno z nich, poświęcone nowej treści walki klasy robotniczej odbyło się w listopadzie 1973 r. w Rzymie. Przemawiając w czasie konferencji brukselskiej (styczeń 1974 r.), Berlinguer wypowiedział się za przeprowadzeniem bezpośrednich wyborów do Parlamentu Europejskiego i powtórzył tezę o konieczności uniezależnienia Europy Zachodniej od USA i ZSRR. Giorgio Amendola stwierdził w Brukseli, że sprzeczności w łonie EWG i trudności wynikające z kryzysu gospodarczego można usunąć jedynie na drodze głębokich przeobrażeń demokratycznych: „Walczyliśmy o te przeobrażenia, ponieważ uważamy za potrzebne istnienie demokratycznej organizacji wielonarodowej, która zajmie się problemami, których państwa narodowe, jak wykazało doświadczenie, nie są w stanie indywidualnie rozwiązać.”³¹ Amen-

²⁸ G. Bordu, *Parlement européen — l'activité des députés communistes*. „Cahiers du Communisme” nr 2/1974.

²⁹ *Imperializm lat siedemdziesiątych — pogłębienie kryzysu. Międzynarodowe dyskusje marksistów*. „Problemy Pokoju i Socjalizmu” nr 2/1975.

³⁰ Opublikowane w: E. Berlinguer, G. Marchais: *Democrazia e sicurezza in Europa*, op. cit., ss. 70-71.

³¹ *Conférence des PC des pays capitalistes d'Europe*. „Les Communistes Italiens” nr 1/1974; *Il discorso di Giorgio Amendola*. „L'Unità” 27 gennaio 1974.

dola zwrócił uwagę także na potrzebę przekazania Parlamentowi Europejskiemu części uprawnień Rady EWG, uzupełnienia składu Komisji EWG o przedstawicieli związków zawodowych, zrzeszeń rolniczych, spółdzielczości, organizacji młodzieżowych (teżę tę, stanowiącą pośredni dowód akceptacji hegemonii Komisji we Wspólnocie, wysunęli wówczas komuniści zachodnioeuropejscy po raz pierwszy), podkreślił konieczność wzmocnienia autorytetu Parlamentu Europejskiego, przeprowadzenia wyborów powszechnych, opartych na jednolitej ordynacji wyborczej, zaproponował rozpatrzenie wysuniętej przez socjalistów włoskich i belgijskich propozycji przewidującej nadanie Parlamentowi Europejskiemu uprawnień Konstytuanta, która dokonałaby rewizji traktatów rzymskich.

Deklaracja polityczna konferencji brukselskiej, biorąc pod uwagę zróżnicowaną sytuację w poszczególnych krajach, ograniczyła swe zalecenia tylko do rozwoju współpracy celem „udzielenia wspólnej odpowiedzi na politykę monopolistycznej koncentracji gospodarczej dla przeforsowania rozwiązania leżącego w interesie narodów i prawdziwie demokratycznej współpracy”, która powinna być zgodna z interesami wszystkich krajów. Deklaracja położyła główny nacisk na poprawę warunków życia i pracy, walkę z inflacją i bezrobociem, przewyższenie wpływu wielkiego kapitału na życie społeczne, równouprawnienie robotników cudzoziemskich i wyrównanie na najwyższym poziomie świadczeń socjalnych, wyeliminowanie hegemonii amerykańskiej w Europie Zachodniej, zaprzestanie dyskryminacji komunistów i dokonanie demokratycznych przemian, które ograniczą, a później zlikwidują hegemonię monopoli i spowodują włączenie się Wspólnoty do walki o pokój i bezpieczeństwo międzynarodowe.³²

Tak więc, sądząc po sformułowaniach Deklaracji, nie zostały przyjęte propozycje WIPK, ani nie osiągnięto zgodności w sprawie stosunku do Wspólnoty. Niepowodzenie konferencji wpłynęło w dużym stopniu na małą efektywność komunistycznej polityki wobec Wspólnoty w następnych latach. Polityka WIPK wobec Wspólnoty Europejskiej poszła w następnych latach własnymi drogami. Przywódcy partii w śmielszy niż dotąd sposób wypowiadali się na temat konieczności rezygnacji z pewnych elementów suwerenności narodowej o ile stworzyłyby to lepsze warunki dla uzyskania przez klasę robotniczą hegemonii w procesie integracyjnym.

Koncepcje te uzyskały spory oddźwięk w kręgach chadeckich, wśród ugrupowań mieszczańskich a także w kręgu działaczy Wspólnoty. Wyrazem tego było poparcie udzielone propozycjom WIPK przez wiceprzewodniczącego Komisji EWG Altiero Spinello, który zgodził się w 1976 r. na kandydowanie z ramienia WIPK do parlamentu włoskiego. Spinelli tak motywowował swą decyzję:

„W obecnej sytuacji interes WIPK zgodny jest z moim interesem jako Europejczyka (...). Od 40 lat walczę o jedność europejską twierdząc, że jest to jedyny środek zagwarantowania naszej niepodległości i budowy społeczeństwa socjalistycznego. WIPK wychodzi również z tego punktu widzenia. (...) Tu zeszyły się nasze drogi. Komuniści włoscy zrozumieli, że jedność europejska jest warunkiem naszej niepodległości.”³³

Aktywnej działalności prointegracyjnej WIPK towarzyszyła działalność CGIL w Europejskiej Unii Związków Zawodowych (od lipca 1974 r.), która pociągnęła za sobą po paru latach jej wystąpienie z SFZZ. W 1976 r. przedstawiciele WIPK

³² *Międzynarodowy ruch komunistyczny*. (Wybór dokumentów). Opracowanie i redakcja: J. Pawłowicz, P. Sommerfeld. Warszawa 1977, ss. 228 - 234.

³³ A. Spinelli, *Pourquoi je suis candidat du P.C.I.* „Le Nouvel Observateur” 31 V - 6 VI 1976.

zasiedli w Zgromadzeniu Unii Zachodnioeuropejskiej (UZE). Członek kierownictwa WIPK Sergio Segre był w Komisji d/s Ogólnych UZE sprawozdawcą w debacie nad realizacją Aktu Końcowego KBWE (kwiecień 1977 r.), a na posiedzeniu plenarnym tego Zgromadzenia referował problem polityki odprężenia i realizacji praw człowieka przez państwa sygnatariuszy Aktu Końcowego.

Istotne znaczenie dla teoretycznego umotywowania dalszej ewolucji stosunku WIPK do Wspólnoty posiadała konferencja teoretyczna z udziałem komunistów i socjalistów zorganizowana w listopadzie 1978 r. w Rzymie. Nilde Iotti podkreśliła w toku jej obrad z zadowoleniem, że po 9 latach obecności WIPK w Parlamencie Europejskim „europejskie siły polityczne patrzą na WIPK jako na pełnoprawnego obywatela Europy”, skrytykowała eksponowanie „ducha narodowego” i suwerenności narodowej, sygnalizowała konieczność wypracowania ustawodawstwa stwarzającego możliwości realnej kontroli nad towarzystwami wielonarodowymi, wypracowania jednolitej ordynacji wyborczej i ostatecznego określenia wspólnej polityki rolnej. Sergio Segre stwierdził, że zintegrowana Europa wniesie wkład w dzieło odbudowy świata wielobiegunowego, stanowiącego element równowagi nierównie stabilniejszej od systemu bipolarnego, spowoduje powstrzymanie wyścigu zbrojeń, przyczyni się do budowy nowego międzynarodowego ładu ekonomicznego. Jedynie Giorgio De Sabbata ostrzegł przed przyjęciem błędnej i niebezpiecznej tezy o „degradacji” państwa narodowego, zwrócił też uwagę, że mimo postępów integracji, rola państwa będzie nadal wielka, przemieści się jedynie jej punkt ciężkości. Podsumowując dyskusję Giorgio Amendola podkreślił, że komuniści europejscy powinni aktywnie uczestniczyć w procesie integracji. Efektywny ich udział wymaga utworzenia we Wspólnocie władzy ponadnarodowej. Centrum inicjatywnym procesu integracyjnego powinien stać się wybieralny w powszechnym głosowaniu Parlament Europejski. Amendola poparł starania na rzecz przyjęcia Grecji, Hiszpanii i Portugalii do EWG, zaapelował o poszukiwanie przez Wspólnotę dróg wyjścia z kryzysu gospodarczego (jednym ze środków zmierzającym do tego mogłoby być programowanie polityczne), stwierdził też konieczność przyspieszenia procesu unifikacji gospodarczej i politycznej (zwłaszcza w sferze polityki kredytowej, monetarnej, energetycznej, rolnej, naukowej, regionalnej, przemysłowej i oświatowej). Jego zdaniem, ustanowienie jednolitej ordynacji wyborczej nada Wspólnocie demokratyczną legitymację, której — jak dotąd — ani ona sama, ani rządy państw członkowskich nie posiadają.³⁴ Już wcześniej niektórzy przywódcy WIPK wiąźali ściśle politykę WIPK wobec EWG z jej „eurokomunistyczną” linią.³⁵ W tym czasie WIPK wycofała żądanie wystąpienia Włoch z NATO.

Linia polityki partii wobec EWG została potwierdzona w uchwale jej XIV Zjazdu.³⁶ Komentując ją Sergio Segre stwierdził, że aktywny udział w budowie Wspólnoty Europejskiej i akceptacja NATO nie są „posunięciami taktycznymi, mającymi na celu uzyskanie paszportu do władzy”, lecz wynikają z konieczności

³⁴ N. Iotti, *I comunisti nel Parlamento europeo...*, op. cit., [w:] *Quale Europa?*, op. cit., ss. 48-49; S. Segre, *La Comunità europea nel contesto internazionale*. [w:] j.w., s. 41; G. De Sabbata, *Le autonomie regionali e locali in Europa*. [w:] j.w., s. 156; G. Amendola, *Conclusioni*. [w:] j.w., ss. 51-56.

³⁵ S. Segre, *Wir Kommunisten sind eine westliche Partei*. „Der Spiegel” nr 27/1976.

³⁶ *Jedność sił politycznych i ideowych narodu włoskiego i włoskiej demokracji w celu dokonania zasadniczego zwrotu demokratycznego. Uchwała polityczna XIV Zjazdu WIPK, podjęta 23 marca 1975*. [w:] *XIV Zjazd Włoskiej Partii Komunistycznej*. 18-23 marca 1975. *Podstawowe dokumenty*. Warszawa 1976, s. 159.

osiągnięcia postępu na drodze do odprężenia i współpracy.³⁷ Poparcie dla uczestnictwa w EWG wiązano jednak z potrzebą ochrony włoskich interesów narodowych i zapewnieniem Włochom możliwości rozwijania wymiany handlowej z innymi regionami świata.

Jednocześnie niektórzy działacze partii (np. Giancarlo Pajetta) przestrzegali przed złudzeniami w sprawie automatycznej demokratyzacji EWG z chwilą przeprowadzenia powszechnych, opartych na jednolitym prawie wyborczym, wyborów do Parlamentu Europejskiego.

Giorgio Napolitano potwierdził w tym czasie istnienie możliwości demokratycznego przeobrażenia EWG przede wszystkim na drodze poddania kontroli niebezpiecznych procesów w niej zachodzących. Celem tej walki jest niedopuszczenie do blokowania przez władze Wspólnoty postępowych przeobrażeń we Włoszech.³⁸

Nilde Iotti, przemawiając w lutym 1977 r. w Izbie Deputowanych, stwierdziła, że przystąpienie do EWG Grecji, Hiszpanii i Portugalii stworzy we Wspólnocie blok krajów demokratycznych o rosnącym znaczeniu, zaś przeprowadzenie powszechnych wyborów do Parlamentu Europejskiego stworzy masom ludowym możliwość wywierania wzrastającego nacisku na Wspólnotę i wyeliminowania „partykularnych nacjonalizmów”, przeszkadzających jej jedności.³⁹ Ten szeroki ludowy *consensus* da, jak twierdzi Amendola, demokratyczną legitymację Komisji EWG, pozwoli jej (pod kontrolą Parlamentu Europejskiego) na rozpoczęcie przemian demokratycznych.⁴⁰ Przekonanie, że właśnie Komisja ma do odegrania najważniejszą rolę w przekształceniu Wspólnoty, że powinna zyskać nowe kompetencje kosztem Rady (wysuwa je Amendola jako jedyny z teoretyków komunistycznych) związane jest, jak można przypuszczać, z doświadczeniami jego bliskiego przyjaciela Altiero Spinellogo zdobytymi w okresie zasiadania w Komisji. Tylko nowa, demokratyczna i ponadnarodowa władza będzie w stanie zainicjować — zdaniem Amendoli — dzieło przemian demokratycznych i socjalistycznych, uporać się z presją ze strony towarzystw wielonarodowych. Amendola liczy na zdobycie przez lewicę większości w nowym Parlamencie Europejskim i przeforsowanie w nim wspólnie z ugrupowaniami chrześcijańsko-demokratycznymi koniecznych przekształceń EWG. Dlatego

„wybory europejskie stanowią tylko pierwszy krok w budowie demokratycznej Europy, zdolnej do osiągnięcia, w warunkach wolności, socjalizmu. Ci, którzy wstrzymują się, zawsze tracą. Interesuje nas obrona narodu a nie scentralizowane państwo burżuazyjne.”⁴¹

Propozycje Amendoli zostały uzupełnione przez Spinellogo, który zażądał, w związku z udziałem WIPK w większości rządowej, dopuszczenia partii do udziału w podejmowaniu przez rząd włoski decyzji w Radzie EWG oraz nadania Parlamentowi Europejskiemu prawa opracowania i przedkładania do zatwierdzenia parlamentom narodowym projektów dotyczących zasadniczych reform Wspólnoty.⁴²

³⁷ S. Segre, *The „Communist Question” in Italy*, „Foreign Affairs” Vol. 54, 1976, N° 4.

³⁸ G. Napolitano, *Intervista sul PCI a cura di Eric J. Hobsbaum*, (b. m.w.) 1976, s. 78.

³⁹ N. Iotti, *L'Europe doit conquérir son autonomie*, „Les Communistes Italiens” N° 1, janvier — mars 1977.

⁴⁰ G. Amendola, *Le elezioni europee*, „Rinascita” nr 6/1977.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² A. Spinelli, *PCI, che fare? Riflessioni su strategia e obiettivi della sinistra*, Torino 1978, ss. 71, 75, 77.

Demokratyzacja Wspólnoty jest według WiPK koniecznym warunkiem dla realizacji przez nią polityki rolnej, uwzględniającej interesy nie tylko krajów północnych, ale i śródziemnomorskich. Rolnictwo tych krajów powinno jednak oprzeć się — jak zauważa Emmanuele Macaluso — na silnych gospodarstwach indywidualnych, korzystających z różnych form pomocy EWG.⁴³

W kwietniu 1977 r. kierownictwo WiPK opublikowało oświadczenie stwierdzające, że fiasko wspólnej polityki rolnej EWG pogłębia ruinę rolnictwa europejskiego wywołaną przez kryzys gospodarczy i monetarny. Z związku z tym konieczna jest — zdaniem WiPK — rewizja polityki rolnej bazująca na programowanej interwencji Wspólnoty, opierającej się na stałej konfrontacji stanowisk władz EWG i państw członkowskich Parlamentu Europejskiego i sił społecznych, na uzgodnieniu kwot produkcji rolnej, eksportu i importu rolnego krajów członkowskich, na przywróceniu równowagi w regionach zaniedbanych poprzez podjęcie w nich przez EWG akcji na rzecz rozwoju produkcji rolnej, na uzgodnieniu polityki strukturalnej z oddziaływaniem finansowym, wreszcie — na modyfikacji przepisów EWG i informowaniu parlamentów narodowych o przebiegu rokowań rolnych prowadzonych w ramach Wspólnoty.⁴⁴

W przededniu wyborów do Parlamentu Europejskiego plenum KC i CKKP WiPK (grudzień 1978 r.) omówiło politykę partii wobec Wspólnoty. Podstawą do dyskusji było sprawozdanie złożone przez Giorgio Amendolę, w którym powiązał on kryzys państwa z kryzysem gospodarczym i kryzysem Wspólnoty. Zdaniem Amendoli, punktem wyjścia dla demokratycznych przemian powinno być rozszerzenie uprawnień Parlamentu Europejskiego, dopuszczenie do udziału w pracach Wspólnoty organizacji związkowych, społecznych, kobiecych i młodzieżowych, wypracowanie nowej polityki śródziemnomorskiej. W Parlamencie Europejskim konieczna jest współpraca z socjalistami i częścią chadecji, natomiast nie należy tworzyć europejskiej partii komunistycznej, gdyż byłoby to sprzeczne z zasadami eurokomunizmu. Szczególne znaczenie ma kwestia zapewnienia pełnych praw politycznych i socjalnych robotnikom cudzoziemskim.⁴⁵ W dyskusji nad sprawozdaniem podkreślono konieczność zacieśnienia współpracy z innymi siłami postępowymi o podobnych poglądach na sprawy EWG — jak np. niektórzy działacze SPD i Labour Party (Ugo Peccioli), przestrzegano przed nadmiernym tempem integracji, mogącym postawić EWG pod kontrolę *kondominium* składającego się z USA, RFN i Francji (Galluzzi).⁴⁶ W wyniku dyskusji sformułowano projekt tezy na XV Zjazd WiPK, określający również politykę wobec Wspólnoty i zawierający program partii prezentowany w kampanii wyborczej do Parlamentu Europejskiego. Teza 36 głosi konieczność przekształcenia Wspólnoty w organizm demokratyczny, oparty na powszechnym głosowaniu i kierowany przez władzę ponadnarodową, która będzie w stanie rozwiązać problemy monetarne, przepływu kapitałów, restrukturalizacji przemysłu, energii, rolnictwa, ochrony środowiska, badań naukowych. Partia zamierza nadal uczestniczyć w budowie Wspólnoty. Parlament Europejski powinien otrzymać uprawnienia w zakresie inicjatywy ustawodawczej, politycznego ukierunkowania, kontrolowania ciał wykonawczych. Konieczne jest ustanowienie pozytywnych stosunków Wspólnoty z parlamentami na-

⁴³ E. Macaluso, *Polityka rolna EWG*. „Problemy Pokoju i Socjalizmu” nr 3/1977.

⁴⁴ *Comment faut-il revoir la politique agricole de la CEE. (Résolution de la Direction du PCI — 3 avril 1977)*. „Les Communistes Italiens” nr 2/1977.

⁴⁵ *La relazione di Amendola a CC e CCC sulle elezioni di giugno. L'impegno del PCI per l'Europa. Il ruolo e l'avenire della comunità affidati al suo rinnovamento democratico*. „L'Unità” 5 dicembre 1978.

⁴⁶ *Il dibattito sulla relazione di Amendola*. „L'Unità” 6 dicembre 1978.

rodowymi. Wspólnota, krocząc drogą jedności gospodarczej i politycznej, powinna „potwierdzić swą autonomiczną funkcję poprzez politykę przyjaźni ze Stanami Zjednoczonymi i Związkiem Radzieckim”, powinna współpracować z krajami rozwijającymi się, wyrzekając się prowadzenia polityki nekolonialnej. Konieczny jest aktywny udział w pracach Wspólnoty klasy robotniczej i jej partii, bez tego „nie będzie można stworzyć Europy ludów i mas pracujących”. W myśl tezy³⁷ wybory europejskie będą ważnym krokiem na drodze do przewyciężenia partykularyzmu, zadać powinny cios władzy najsilniejszych, sprawowanej w EWG kosztem interesów słabszych państw. Wspólnota nie będzie państwem ponadnarodowym z atrybutami dawnych narodowych państw scentralizowanych, lecz kierowana będzie przez nową władzę ponadnarodową, „która mogłaby pracować w ramach struktur i metod demokratycznych, w duchu autentycznej współpracy ludów”. Nowy parlament powinien uchwalić europejską ordynację wyborczą. WiPK wypowiedziała się też przeciwko powstającym w przededniu wyborów partiom europejskim jako tworam o znaczeniu wyłącznie propagandowym, stwierdziła natomiast konieczność wypracowania wspólnego stanowiska WiPK i FPK w sprawie podstawowych tematów, zwłaszcza demokratycznej drogi do socjalizmu. Teza³⁷ opowiada się za przyjęciem Grecji, Hiszpanii i Portugalii do EWG, co stworzy okazję do rewizji polityki i generalnych kierunków Wspólnoty. Partia opowiada się za najszerzą jednością sił demokratycznych, stwierdza, że lewica europejska będzie w stanie odegrać determinującą rolę w budowie Europy

„(...) o ile potrafi przewyciężyć stare podziały i równocześnie być otwarta dla współpracy z innymi siłami demokratycznymi, a w szczególności z najbardziej zaawansowaną częścią ruchu katolickiego”.⁴⁷

Zgodnie ze stanowiskiem wyrażonym przez Amendolę, frakcja WiPK głosowała w Zgromadzeniu Narodowym przeciwko przystąpieniu do Europejskiego Funduszu Walutowego, uważając wynegocjowane przez rząd włoski warunki za niewystarczająco korzystne dla Włoch (grudzień 1978 r.).

W referacie wygłoszonym na XV Zjeździe WiPK (marzec 1979 r.) Berlinguer wskazał na głęboki kryzys Wspólnoty, skrytykował brak z jej strony inicjatyw w kwestii pokoju, rozbrojenia i walki z niedorozwojem gospodarczym. Wskazał, że tylko rozwój integracji zapewni warunki realnej niepodległości krajów członkowskich i przyspieszy ich rozwój gospodarczy. Przyspieszenie integracji zawiera w sobie — jego zdaniem — proces demokratyzacji Wspólnoty. Gwarancją tego, że proces integracji pójdzie „drogą odnowy i demokracji”, będzie silna reprezentacja WiPK w Parlamencie Europejskim.⁴⁸

Duże znaczenie posiadał wywiad udzielony w tym czasie przez Rosario Villariego dla „Rinascità”, poświęcony kwestii rozszerzenia Wspólnoty. Zdaniem Villariego wejście Hiszpanii, Grecji i Portugalii do EWG umocni systemy demokratyczne w Europie i rolę obszarów śródziemnomorskich w Europie, rozszerzy możliwości walki politycznej w ramach Wspólnoty, umożliwi nawiązanie i umocnienie współpracy z krajami Afryki Północnej. Nie należy przeceniać trudności, jakie przyniesie to dla rolnictwa południowych Włoch, które i tak wymaga głębokich przemian.⁴⁹

³⁷ *Progetto di tesi per il XV Congresso nazionale del PCI*. Roma 1978, ss. 44-48.

⁴⁸ *Per unire il Paese e salvarlo dalla crisi il nodo politico che deve essere sciolto è la partecipazione del PCI al governo. Il rapporto di Enrico Berlinguer al XV Congresso del PCI*, „L'Unità” 31 marzo 1979.

⁴⁹ *Intervista con Rosario Villari. Perché il PCI è per l'allargamento della Comunità europea*, „Rinascità”. N. 19, 13 maggio 1979.

Ta i niektóre inne wypowiedzi mogą świadczyć o istnieniu w kierownictwie WłPK tendencji zmierzającej do reorientacji kierunku Wspólnoty na południe w miejsce zalecanego przez innych przywódców tworzenia mostów pomiędzy Wschodem i Zachodem. Widać w tej koncepcji także echa koncepcji Eurafryki. Przyjmując tego rodzaju kierunek założyć trzeba, że Włochy staną się naturalnym mostem pomiędzy EWG a krajami śródziemnomorskimi i afrykańskimi, odzyskując w ten sposób pozycje utracone w wyniku II wojny światowej, stojąc zaś na czele bloku krajów śródziemnomorskich w EWG znacznie wzmocnią swą pozycję we Wspólnocie.

W ramach kampanii wyborczej zorganizowano wspólny miting FPK i WłPK w Marsylii (19 maja 1979 r.). Przemawiając na nim Berlinguer zwrócił uwagę, że Europa Zachodnia może stać się inspiratorką odprężenia i pokojowej współpracy opartej na internacjonalizmie nowego typu. Konieczne jest jego zdaniem — wprowadzenie do Wspólnoty elementów programowania, aby zapewnić gospodarczy rozwój Europy demokratycznej, postępowej, pokojowej, dążącej do socjalizmu.

„Głosować na komunistów w wyborach europejskich, to znaczy głosować za głębokimi przemianami (...). To znaczy głosować za Europą zdolną do realizacji w świecie funkcji pokoju, postępu i współpracy. To jest nasza wizja eurokomunizmu.”⁵⁰

Odezwa wyborcza WłPK z 9 czerwca 1979 r. wezwała do głosowania na komunistycznych kandydatów, obiecując walkę o politykę regionalną uwzględniającą interesy *Mezzogiorno*, walkę przeciw bezrobociu i o 35-godzinny tydzień pracy, o ukształtowanie nowych stosunków z krajami rozwijającymi się. Odezwa stwierdzała:

„Mocna obecność w Parlamencie Europejskim deputowanych komunistycznych i niezależnej lewicy stanowi gwarancję obrony interesów Włoch, gwarancję impulsu dla demokratycznego odrodzenia autonomicznej i niezależnej Wspólnoty Europejskiej i dla jej nowej funkcji na rzecz pokoju i odprężenia w świecie, gwarancję jedności sił lewicy.”⁵¹

Podobna argumentacja zawarta była w wystąpieniu telewizyjnym Berlinguera (8 czerwca 1979 r.) i w opublikowanych w tym czasie wywiadach z Amendolą i Spinellim.

W wyniku wyborów WłPK wprowadziła do Parlamentu Europejskiego 24 deputowanych (na 81 mandatów przypadających Włochom i 44 zdobyte przez komunistów i ich sympatyków we wszystkich 9 krajach Wspólnoty). Plenum KC WłPK (lipiec 1979 r.) oceniło te wyniki jako porażkę, będącą — zdaniem Berlinguera — wyrazem zwrotu w prawo, spowodowanego przez ofensywę prawicy europejskiej. W lipcu 1979 roku Giorgio Amendola bez powodzenia kandydował na stanowisko przewodniczącego Parlamentu Europejskiego.

Wpływ na niepowodzenie wyborcze komunistów miało znaczne nasilenie rozbieżności pomiędzy WłPK a FPK. Wiązało się to z kwestią przyjęcia Hiszpanii, Grecji i Portugalii do Wspólnoty. FPK, kierując się interesami rolnictwa francuskiego, zdecydowanie sprzeciwiła się temu, poparta przez komunistów portugalskich i KPG tzw. zewnętrzną. Po stronie WłPK w tym sporze stanęli komu-

⁵⁰ Berlinguer: *Un lavoro comune per la pace, per la democrazia e per lo sviluppo*. [w:] Marchais e Berlinguer alla grande manifestazione di Marsiglia. *Lavorare insieme per un'Europa di pace, di democrazia e sviluppo*. „L'Unità” 20 maggio 1979.

⁵¹ Sbarriamo il passo alle forze conservatrici. Con il PCI più forte un'Europa più unita, più attiva per la pace. „L'Unità” 9 giugno 1979.

niści hiszpańscy oraz rozłamowa frakcja KPG (tzw. KPG wewnętrzna). Już wcześniej doszło do rozbieżności także wewnątrz grupy komunistycznej w Parlamencie Europejskim. W roku 1976 przedstawiciele FPK i WPK zajęli odmienne stanowiska w czasie debaty nad problemami bezrobocia. W lipcu 1977 r., w czasie debaty w tym parlamencie nad problemami kryzysu w przemyśle hutniczym i stalowym, deputowani FPK domagali się interwencji ze strony rządów i posunięć nacjonalizacyjnych, deputowani WPK — interwencji EWG.

W 1978 r. FPK odrzuciła koncepcję utworzenia Europejskiego Funduszu Walutowego, WPK uznała go za potrzebny, żądając renegocjacji warunków jego utworzenia. W wyniku zarysowujących się rozbieżności Altiero Spinelli oświadczył już w 1978 r., że nie widzi możliwości wypracowania przez WPK w Parlamencie Europejskim wspólnego stanowiska z komunistami francuskimi, ponieważ ci ostatni są „w materii europejskiej w zbyt wielkim stopniu jeszcze więźniami przestarzałych schematów nacjonalistycznych”⁵². Rozbieżności pomiędzy obydwoma partiami dotyczyły także kwestii rozszerzenia pełnomocnictw Parlamentu Europejskiego i utworzenia władzy ponadnarodowej, czemu zdecydowanie sprzeciwiła się FPK. Znaczne pogłębienie rozbieżności wywołane zostało wizytą członka kierownictwa WPK Giancarlo Pajetty w Atenach (styczeń 1979 r.), w czasie której poparł on (przy aplauzie ze strony burżuazyjnej prasy i rządu greckiego) przystąpienie Grecji do EWG. W tym samym miesiącu wizytę w Atenach złożył Georges Marchais, który spotkał się z przywódcami ugrupowań lewicowych niechętnych integracji.

Mimo to obydwie partie solidarnie występowały w ostatniej fazie kampanii wyborczej (wiosna 1979 r.).

Również w latach 1974-1979 WPK aktywnie uczestniczyła w spotkaniach poświęconych problemom walki komunistów w krajach EWG. W 1976 r. WPK była organizatorką spotkania w Ferrarze, na którym omówiono problemy wpływu polityki rolnej EWG na warunki życia ludzi pracy krajów Wspólnoty. Problematyka EWG była też przedmiotem kontaktów dwustronnych (rozmowy DKP — WPK w 1975 r., rozmowy WPK — FPK w latach 1975 i 1978, wizyta Pajetty w Paryżu i rozmowy z przywódcami FPK w sprawie podjęcia wspólnych inicjatyw na forum Parlamentu Europejskiego w lipcu 1980 r.).

W latach 70-tych niektóre partie poparły stanowisko WPK wobec integracji zachodnioeuropejskiej. Dotyczyło to w szczególności KPH oraz (w poważnej mierze) komunistów francuskich, którzy jednak odmiennie traktowali problem suwerenności narodowej, odrzucali władzę ponadnarodową, dopiero w 1977 r. akceptowali wybory powszechne do Parlamentu Europejskiego, przeciwni byli przyjęciu krajów śródziemnomorskich do Wspólnoty. Rozbieżności WPK — FPK uległy znacznemu pogłębieniu w latach 1979-1980.

Polityka Włoskiej Partii Komunistycznej wobec EWG stanowiła ważny element kształtowania się stanowiska lewicy europejskiej wobec integracji, niezmiernie ważny czynnik kształtujący stosunki komunistów z socjaldemokracją i ugrupowaniami chrześcijańsko-demokratycznymi. Z drugiej strony jednak brak jedności poglądów partii komunistycznych Europy Zachodniej na integrację powodował często znaczne oddalenie się ich stanowisk także w innych kwestiach.

W polityce WPK wobec Wspólnoty można wyróżnić kilka okresów:

- a) okres negacji (do 1961 roku), pod koniec którego dają się zaobserwować stopniowe oznaki zmiany poglądów;
- b) okres akceptacji obiektywnego charakteru integracji i wypracowania wspólnej

⁵² A. Spinelli, *PCI, che fare?* op. cit., s. 22.

linii teoretycznej, polegającej na przekonaniu o możliwości demokratycznej transformacji Wspólnoty (lata 1962-1969). Etap ten rozpoczyna się wystąpieniem Amendoli i towarzyszą mu usilne próby pozyskania zwolenników tej polityki w innych partiach komunistycznych;

- c) okres partycypacji krytycznej (lata 1969-1973), w czasie którego partia uczestniczy w pracach Parlamentu Europejskiego, nie rezygnując z krytyki oblicza Wspólnoty;
- d) okres partycypacji konstruktywnej (od 1973 roku), w czasie którego aktywnie uczestnicząc w pracach Wspólnoty WPK osłabia krytykę jej funkcjonowania, staje programowo na zbieżnym z poglądami „demokratycznych socjalistów” stanowisku w kwestii budowy zjednoczonej politycznie i gospodarczo Europy. Na płaszczyźnie wewnętrznej w okresie tym partia reprezentuje doktrynę „kompromisu historycznego”, na płaszczyźnie międzynarodowej jest usilną zwolenniczką „eurokomunizmu” jako doktryny — jej zdaniem — odpowiedniej dla ruchu komunistycznego w wyemancypowanej spod wpływów amerykańskich i radzieckich Europie zachodniej. Towarzyszy temu rosnąca niewiara w zdolność państwa narodowego do rozwiązania podstawowych problemów, które przed nim stoją, a w ślad za tym akceptacja podstawowego kanonu „europeizmu” — utworzenia silnej władzy ponadnarodowej kosztem pewnych elementów suwerenności państw członkowskich.
- Lata 80-te pokażą zapewne, na ile linia ta potwierdzi się i sprawdzi w praktyce.

Piotr Radzikowski

NOWE PRAWO O OBYWATELSTWIE BRYTYJSKIM *

W dniu 30 października 1981 królowa Elżbieta II podpisała uchwaloną wcześniej przez parlament nową ustawę o obywatelstwie brytyjskim (*British Nationality Act*). Weszła ona w życie z dniem 1 stycznia 1983 r. zastępując obowiązującą uprzednio ustawę z 1948 r. Zmiana ta była postulowana już od dawna z dwóch zasadniczych względów: po pierwsze nastąpił rozpad dawnego Imperium Brytyjskiego, po czym na gruncie obowiązującej ciągle ustawy z 1948 roku wydane zostały ustawy imigracyjne, które ograniczały prawo pewnych kategorii obywateli brytyjskich do wjazdu do Wielkiej Brytanii (co z kolei powodowało, że często wysuwano zarzut pogwałcenia przez ustawodawcę praw obywatelskich); po drugie zaś wynikała konieczność określenia, które kategorie obywateli brytyjskich, określone w ustawie z 1948 r., uzyskują pełnię praw przewidzianych w Traktacie Rzymskim z 1957 r. dla obywateli państw członkowskich EWG. Chodziło zatem generalnie o dostosowanie pewnych fikcji i sentymentów związanych z istnieniem Im-

* Do opracowania niniejszego komentarza wykorzystano następującą literaturę: A. Dummett, *Citizenship and Nationality*, London 1976; McDonald, Blake, *The New Nationality Law*, London 1982; I. Stanbrook, *British Nationality. The New Law*, London 1982; P. Tucker (ed.), *Citizenship of the United Kingdom and Colonies. What Registration means to you?*, London 1974; C. Parry, *British Nationality*, London 1951; Ch. Blake, *Citizenship, Law and the State: The British Nationality Act 1981*, „The Modern Law Review” 45 (1982), s. 179; R. M. White, F. J. Hampson, *What is my Nation? Who talks of my nation? The British Nationality Act 1981*, „The International and Comparative Law Quarterly” 30 (1981), No 1, s. 849; M. Jones, *The British Nationality Act 1948*, „British Yearbook of International Law” 1948 oraz J. Cuthbert, *Nationality and diplomatic Protection. The Commonwealth of Nations*, Leiden 1969.